

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: orcid.org/0000-0003-2196-8937

Mokslinių tyrimų kryptys: morfosintaksė, valentingumas, semantika, tipologija.

DOI: doi.org/10.35321/all88-09

PRIERAIŠUS, PRIERAIŠUMAS VALENTINGUMAS DABARTINĖJE LIETUVIŲ (RAŠTO) KALBOJE

Valency of the Adjective *prieraišus* and
the Noun *prieraišumas* in Contemporary
Lithuanian (Written) Language

ANOTACIJA

Šio straipsnio objektas – būdvardis *prieraišus* ir jo daiktavardinis vedinys (*prieraišumas*). Tikslas – remiantis Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT) medžiaga, išsiaiškinti šių predikatų junglumą valentingumo aspektu. Tyrimas parodė, kad sakinyje netiesioginio *prieraišus*, *prieraišumas* objekto raiškiai įtakos daro predikatų iš minimalaus leksinio semantinio lauko semantika ir gramatika. Paaiškėjo, kad nepaisoma normos ir linkstama netiesioginį *prieraišumas* objektą žymėti naudininku, ypač su negyvą daiktą reiškiančiais žodžiais.

ESMINIAI ŽODŽIAI: valentingumas, būdvardis *prieraišus*, būdvardinis daiktavardis, leksinis semantinis laukas.

ANNOTATION

The object of the article is the adjective *prieraišus* and its noun derivative (*prieraišumas*). The aim is to find out the combinability of these predicates from the perspective of valency based on the material from the Corpus of Contemporary Lithuanian Language. The research revealed that the expression of the indirect object of *prieraišus* and *prieraišumas* is influenced by the semantics and grammar of the predicates from the minimal lexical semantic field. It appeared that the norm is disregarded, and there is a tendency to express

the indirect object of *prierašumas* in the dative case, especially when it is used with the words denoting an inanimate thing.

KEYWORDS: valency, adjective *prierašus*, adjectival noun, lexical semantic field.

1. ĮVADINĖS PASTABOS

Šio straipsnio tikslas – remiantis verbocentinio sakinio modelio samprata ir valentingumo teorijos principais, išnagrinėti būdvardžio *prierašus* ir jo daiktavardinio vedinio *prierašumas* valentingumą ir nustatyti, kas jam daro įtakos. Tikslui pasiekti keliama uždaviniai: remiantis *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (DLKT) pavyzdžiais, trumpai aptarti žodžių, įeinančių į minimalų leksinį semantinį būdvardžio *prierašus* ir jo daiktavardinio vedinio lauką, valentingumus semantiniu, sintaksiniu ir leksiniu aspektu (žr. 2–5 dalis); išnagrinėti *prierašus*, *prierašumas* valentingumą ir pasvarstyti, (ar) kokią įtaką jam daro predikatų iš leksinio semantinio lauko valentingumai (žr. 6 dalį); visa apibendrinti (žr. 7 dalį). Tokiu aspektu, kiek žinoma, *prierašus*, *prierašumas* valentingumas nėra nagrinėtas.

Taikomas tyrimo metodas – interpretacijos, aprašomasis analitinis, gramatinės, semantinės analizės.

Pavyzdžiai su skirtingomis straipsnyje nagrinėjamų žodžių formomis rinkti¹ DLKT išplėstinės paieškos laukelyje įrašius žodžio kamieną, pvz., *prieraiš*, *prisiriš*, *lipš* ir pan., ir pasirinkus „prasideda“ kriterijų. Pagal funkcinis stilius pavyzdžiai nebuvo klasifikuojami. Konkretus nagrinėjamų pavyzdžių skaičius pasakomas toliau aptariant konkretaus predikato valentingumą.

Pasirinkus *prierašus*, *prierašumas* nagrinėti valentingumo aspektu, pasakytina, kad valentingumas – tai žodžio reikšmės lemiama ypatybė atverti tam tikrą skaičių laisvų vietų, kurias sakinyje arba žodžių junginyje užima tam tikros reikšmės žodžiai bei jų formos arba jų atitikmenys (žr. Sližienė 1994: 16; Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 19, 46 ir ten cituojamą literatūrą).

Valentingumas siejamas su trimis lygmenimis: abstrakčiu loginės semantikos ir dviem konkrečiais kalbos lygmenimis – sintaksės ir leksinės semantikos. Loginės semantikos lygmenyje nustatomas žodžio laisvų vietų skaičius ir jų galimų aktantų semantinės funkcijos, sintaksės lygmenyje nustatoma valentinių aktantų gramatinė forma ir jų būtinumas arba fakultatyvumas, leksinės semantikos lygmenyje nustatoma valentinių aktantų semantika. Be valentinių sintaksinių aktantų, kurių būtinumas ir fakultatyvumas nustatomas sakinyje, skiriami

¹ DLKT pavyzdžiai tyrimui rinkti 2023 m. vasario mėn.

laisvieji nariai – sakinio žodžiai, kurie nėra sąlygojami žodžio reikšmės ir nepriklauso jo valentingumui. Laisvieji nariai neužpildo predikato atvertų laisvų vietų, jų sąsają su predikatu lemia jam, kaip tam tikrai kalbos daliai, būdingas grynai gramatinis pajėgumas prisijungti kitus žodžius bei jų formas (Sližienė 1994: 35). Būtinieji sintaksiniai aktantai sakinyje negali būti praleidžiami, kadangi juos praleidus sakinyje pasidaro negramatiškas. Būtinaisiais sintaksiniais aktantais nusakoma ta situacijos dalis, kuri žodžio reikšmei yra svarbiausia ir aktualiusia (ten pat, 31). Fakultatyvieji sintaksiniai aktantai yra tie, kurie sakinyje gali būti praleidžiami, o sakinyje lieka gramatiškas ir suprantamas. Sakiniai be fakultatyviųjų aktantų reiškia maždaug tą patį, ką ir su jais, kadangi fakultatyvieji aktantai yra implikuoti pačioje žodžio reikšmėje (ten pat, 35).

Iš *Lietuvių kalbos būdvardžių valentingumo* aprašo aiškėja, kad, remiantis turėta empirine medžiaga, būdvardis *prieraišus*, *-i*² ‘greitai, lengvai prisirišantis’ turi dvi sintaksinio valentingumo struktūras: vienu atveju subjektą atitinkantis aktantas žymimas vardininku, o netiesioginį objektą – naudininku, kitu atveju – netiesioginis objektas reiškiamas prielinksnio *prie* su kilmininku konstrukcija, subjektas minėtu vardininku (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 65, 79, 84). Sakinyje variantiškai žymimas netiesioginiu objektu einantis sintaksinis aktantas yra fakultatyvusis. Abiem atvejais semantinis *prieraišus* valentingumas yra tas pats: subjektas atliepia percipientą³, o netiesioginis objektas – kontentyvą⁴ (žr. 1, 2). Trumpai tariant, dvivalenčio *prieraišus* sintaksinis valentingumas yra Nom, Dat / prie Gen, o semantinis – [Pcp, Con]. Semantiniu aspektu šis būdvardis (žr. 1), panašiai kaip *prieplaikus* (žr. 3, plg. 4) ar kiti (*abejingas, jautrus, ištikimas* ir t. t.) (žr. 5, 6), patenka į būdvardžių, kurie nusako asmens požiūrį į dalyką, jo psichinį nusiteikimą dalyko atžvilgiu, grupę (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 79).

- 1) *Jis stiprios valios ir būtų labai **prieraišus šeimai***. (cituojuama iš Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 79)
- 2) *Ši **kumelė** nebuvo tokia **prieraiši prie** vienos **vietos** kaip Bėris*. (cituojuama iš Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 84)
- 3) *Martynienė lėta, tyli, **prieplaiki svetimiems**, o labiausiai **vyrui***. (cituojuama iš Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 79)

² Toliau straipsnyje kalbant apie skirtingas šio ar kito būdvardžio gimines apibendrintai pasakoma tik vyriškoji – nežymėtoji būdvardžio giminė.

³ Percipientas [Pcp] – psichinės būsenos patyrėjo funkcija, būdinga gyvoms būtybėms, suvokiančioms tikrovės dalykus, turinčioms tam tikrą nusiteikimą jų atžvilgiu, psichologiškai į juos reaguojančioms (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 32; Sližienė 1994: 21).

⁴ Kontentyvas [Con] – būsenos ar ypatybės turinio funkcija, būdinga įvairiems daiktams bei reiškiniams (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 32, plg. Sližienė 1994: 22).

- 4) **Vyriškis** retai kuris tėra **prie ligonio prieplaikus**. (cituoama iš Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 84)
- 5) **Žmogus** tylus žvelgė iš tolo, rodės, visai **abejingas tam**, kas aplink dėjos. (cituoama iš Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 79)
- 6) **Bet poetai**, kaip ir pakaruokliai, yra **ištikimi savo prigimčiai**. (cituoama iš Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 79)

Tais atvejais, kai būdvardžiu *prieplaikus*, *abejingas*, *ištikimas* ar pan. nusakoma vieno asmens simpatija, palankumas arba antipatija kito asmens atžvilgiu, būdvardžiui skiriamas kitas valentingumas: percipiento subjektas reiškiamas vardininku arba kitu derinimo daviklio⁵ lemiamu linksniu, o beneficentą⁶ atliepian-tis netiesioginis objektas žymimas naudininku (žr. 7, 8). Tiesa, šis būdvardžio *prieplaikus* semantinis valentingumas ([Pcp, B]) iliustruojamas tuo pačiu 3 pavyzdžiu (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 80). Lyginant 1–4 su 5–8 pavyzdžiais matyti, kad predikato semantinio valentingumo struktūros – [Pcp, Con] ir [Pcp, B] – skiriamos atsižvelgiant į netiesioginiu objektu einančio žodžio leksinę semantiką (gyva būtybė (žmogus) *resp.* dalykas). Atsižvelgiant į tai, netiesioginis objektas 1, 3, 4 pavyzdžiuose interpretuotinas kaip beneficentas, o 2 pavyzdyje – kaip kontentyvas.

- 7) **Kristina** ir dabar dar nėra visiškai **abejinga** ponui **Petrui**. (cituoama pagal Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 80)
- 8) **Kodėl jūs terorizujete ir suiminėjate mums ištikimus žmones?** (cituoama pagal Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 80)

Remiantis pagrindiniais lietuvių kalbos žodynais, straipsnyje aptariamas būdvardis *prieraišus* susijęs su veiksmažodžiais *prisirišti*, *atsiduoti*. Konkrečiau kalbant, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽe) būdvardis *prieraišus* apibrėžiamas kaip ‘greitai, lengvai prisirišantis’, o akademiniame *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽe) – ‘1. kuris labai prisiriša, atsiduoda’. Žodynuose teikiamuose iliustraciniuose pavyzdžiuose pasakoma apie prieraišią gyvą būtybę (žmogų, gyvulį) (žr. 1).

Būdvardžio *prieraišus* valentingumas visų pirma susijęs su jo reikšmėje minimų raktinių žodžių – veiksmažodžių *pri(si)rišti*, *atsiduoti* – reikšmėmis ir jų

⁵ Plačiau apie *derinimą*, *derinimo daviklio* ir *derinimo gaviklio* sampratą, kuria čia remiamasi žr. Semėnienė (2003: 38–42).

⁶ Beneficentas [B] – adresato, turėtojo funkcija, būdinga daugiausia gyvoms būtybėms, ypač asmenims, kurių naudai ar nenaudai kas yra ar darosi (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 32, plg. Sližienė 1994: 21).

valentingumu⁷. Iš Nijolės Sližienės *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodyno* (LKVJŽ) (Sližienė 1998: 309) aiškėja, kad tranzityvinis (*pri*)*rišti* ‘tvirtinti prie ko’ turi du skirtingus valentingumus: keturvalentis (*pri*)*rišti* reikalauja, pavyzdžiui, vardininku žymimo agentyvaus⁸ subjekto, galininku reiškiamo paciento⁹ tiesioginio objekto, įnagininku pasakomo instrumento ir prielinksnio *prie* konstrukcija reiškiamo galinio taško¹⁰ funkciją atliepiančio netiesioginio objekto (žr. 9). Trivalentis (*pri*)*rišti* atveria vietą agentyvaus subjekto, paciento ir galinio taško objekto aktantams sakinyje (žr. 10). LKVJŽ autorė (Sližienė 1998: 309) pastabose rašo: „Kartais šia reikšme veiksmažodis *rišti* (*pririšti*) vartojamas ir pagal modelį Nom Acc Dat [A₁ P B], pvz.: *Ir kiek kartų jau sakė Kalpokui, kad pririštų jai (kiaulei) branktą Krv.* Kai kada vietoj *prieGen* galima konstrukcija *antGen*, pvz.: *Jie pririšo man ant nugaros mėsos gabalą*“.

9) **Plėšikai [...] pririšo voro siūlais Greitutę prie tvirto smilgos stulpo.** (cituojuama iš Sližienė 1998: 309)

10) **Vienas berniukas rišo prie lazdos baltą nosinaitę.** (cituojuama iš Sližienė 1998: 309)

Rita Miliūnaitė (2022: 408) atkreipia dėmesį į tai, kad kalbos kultūros požiūriu netiesioginis objektas su *prisirišti*, *prisirišimas* turi būti reiškiamas prielinksnio *prie* konstrukcija, o normos neatitinkantis naudininkas yra pasenęs (*psn.*) reiškinyss. Iš LKŽe matyti, kad *prisirišti* – tai ‘12. pristoti prie ko, prikibti su pretenzijomis’ (*Tik ir ieško, kad prie ko prisirišt Alks.*) arba susijęs su tranzityvaus *pri-rišti* reikšme ‘10. pripratinti, patraukti’ (*Baisiai prisirišęs prie mamos [vaikas] Ėr.*). DLKŽe skiriamas *prisirišti* kaip ‘2. artimai pritapti’¹¹, atsiduoti’ (*Tas vaikas labiau prisirišęs prie tėvo*).

LKŽe būdvardžio *prieraišus* reikšmėje eksplikuotas *atsiduoti* DLKŽe apibrėžiamas kaip ‘1. atsidėti, pasiskirti’ (*Jis mokslui atsidavė*). LKŽe veiksmažodžio *atsiduoti* semantika sietina su tranzityvaus *atiduoti* reikšme ‘5. pavesti, paskirti’ (plg. *Sūnus mirė, gaus dukteriai atduoti gyvenimą* (ūkį) Vvr.; *Ing rankas tavo*

⁷ Apie tai, kaip atskiros leksemos valentingumas (gali būti) susijęs su jos reikšmėje pasakomų esminių žodžių semantiniu ir sintaksiniu valentingumu ir semantiniu tinklu, žr. Vaičiulytė-Semėnienė (2020).

⁸ Agentas₁ [A₁] – veiksmo iniciatoriaus ar atlikėjo funkcija, būdinga gyvoms būtybėms (Sližienė 1994: 19).

⁹ Pacientas [P] – veiksmo poveikio gavėjo arba būsenos turėtojo funkcija (Sližienė 1994: 20).

¹⁰ Galinis taškas [Ad] – funkcija, „būdinga daiktui, suvokiamam kaip galinis taškas, į kurį arba prie kurio juda veikėjas arba veikiamas daiktas ir kurį pasiekus veiksmas nebevyksta“ (Sližienė 1994: 24).

¹¹ Plg. veiksmažodžio *pritapti* ‘prisiderinti, prisitaikyti’ valentingumą (Sližienė 1998: 265) sakiniuose: *Jis [P] greit pritapdavo prie žmonų [Con]; Kaimietis [P] negalėjo prie mūsų gyvenimo [Con] pritapti.*

ataduome dūšias ir kūnus mūsų PK32.) ir skiriamais jos atspalviais: ‘pasikliauti, atsidėti, pasitikėti’ (*Negi kurio žento malonei atsiduosime senatvėje?* V.Krėv.), ‘paaukoti, atsidėti’ (*Jis yra labai mokslui atsidavęs* Sb.). LKVJŽ veiksmazodžio *atsiduoti* aprašo nėra. Minėtinas LKVJŽ (Sližienė 1994: 128) teikiamas sinonimiškas *atsidėti* ‘atsiduoti, skirti visas jėgas’, kurio naudininku žymimo netiesioginio objekto semantinė funkcija priklauso nuo valentinio aktanto leksinio valentingumo. Tais atvejais, kai netiesioginiu objektu eina abstraktų dalyką reiškiantis žodis, naudininkas atliepia tikslą (*Jis [Pcp] atsidėjo mokslui [Fin] (plg. mokytis)*), kai netiesioginiu objektu pasakoma gyva būtybė ($\pm$ Anim), naudininkas atitinka beneficentą (*Ji [Pcp] atsidėjusi šeimai ir namams [B]*). Minėtina ir tai, kad, pagal Antano Lyberio *Sinonimų žodyną* (SŽe), būdvardiškasis *atsidavęs* yra sinonimiškas būdvardžiui *ištikimas*. Pastarasis reikalauja naudininko.

Iš SŽe taip pat aišku, kad būdvardžiai *prieraišus* ir *priepilaukus* – sinonimai. Taigi *prieraišus* (*prieraišumas*) valentingumui taip pat įtakos gali turėti būdvardžio *priepilaukus* (*priepilaukumas*) semantika ir gramatika. Pagal DLKŽe, būdvardis *priepilaukus* – tai ‘lipšnus, draugiškas’, o LKŽe jis apibrėžiamas kaip ‘lipšnus, prieraišus, draugiškas’. Būdvardžio *draugiškas* ir nagrinėjamo *prieraišus* sąsaja matyti ir Jono Paulausko *Sisteminiamie lietuvių kalbos žodyne* (SisŽe): *prielaičius, prieraišus, priepilaukus* minimi semantiniame *draugiškumo* lauke, kuriame yra ir jau minėtas *prisirišti*. SisŽe veiksmazodis *atsiduoti* patenka į semantinį *klusnumo* lauką. Tikėtina, kad būdvardžių *lipšnus* (kam / prie ko¹²), *draugiškas* (kam / su kuo¹³) valentingumas taip pat gali turėti reikšmės straipsniu aptariamam *prieraišus* valentingumui (žr. toliau).

Abstrakčiojo *prieraišumas* valentingumas galėtų būti panašus į pamatinio *prieraišus*. Kita vertus, Jonas Šukys (1998: 155) teigia, kad „[a]bstraktūs būdvardžių vediniai su priesaga *-umas*, daryti iš neinančių su naudininku būdvardžių, linksnio paprastai nereikalauja (nebent silpnai valdomo požymio ar veikėjo kilmininko), todėl jų junginiai su naudininku yra neįmanomi ir griežtai taisytini – atsisakant linksnio ar būdvardinio daiktavardžio arba kaip kitaip. [...] *Visa tai byloja žmonių prieraišumą savo žemei (= prisirišimą prie savo žemės; gyviau kaip žmonės prie savo žemės prisirišę)*“. Taigi netiesioginis daiktavardžio

¹² Dvivalenčio *lipšnus* sintaksinis valentingumas N_D, Dat atliepia semantinį valentingumą [Pcp, B], pvz., *Ksaveras tetai buvo labai lipšnus, bučiavo rankas, glaustės kaip katinėlis* Vaižg. (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 80). Dvivalentis *lipšnus*, reikalaujantis *prie* konstrukcijos, greta *lipnus* ‘lipšnus’, *priepilaukus* ‘lipšnus, draugiškas’ ir kt. nėra minimas dėl iliustracinių pavyzdžių stygiaus (ten pat, 84). Plg. LKVJŽ (Sližienė 1994: 399) veiksmazodžio (*pri*)*lipti* ‘turėti patraukimą, prisirišti, prisigretinti’ valentingumą.

¹³ *Lietuvių kalbos būdvardžių valentingumo* apraše (Vaičiulytė-Semėnienė 2001) būdvardžio *draugiškas* valentingumas nėra aptartas.

prieraišumas objektas turėtų būti žymimas tik prielinksnio *prie* konstrukcija. Aptardamas objektą reiškiančias prielinksnio *prie* konstrukcijas su pripratimo, prisirišimo, glaudimo, priklausymo ir kt. veiksmažodžiais, J. Šukys (1998: 477) rašo: „*Priklausyti, priskirti prie* linkstama vartoti, kai *prie* eina su abstraktesniais daiktavardžiais. Kai kalbama apie priklausymą asmeniui ar asmenims, valstybei, renkamasi tik naudingą, plg. *Ta žemė priklausė mano tėvui*“, bet „*Jie nepriklauso prie jokios organizacijos* (plg. *jokiai organizacijai*)“.

Iš to, kas trumpai sakyta, aiškėja, kad *prieraišus* (*prieraišumas*) netiesioginio objekto, kaip fakultatyviojo valentinio aktanto, raiškai įtakos gali turėti ne tik pamatinio žodžio (*prisirišti prie ko*), bet ir kitų į minimalų leksinį semantinį *prieraišus* lauką įeinančių žodžių (*atsiduoti, atsidavęs, draugiškas, lipšnus, prieplaikus*) valentingumai. Keliami keletas prielaidų: dvivalenčių *prieraišus, prieraišumas* netiesioginio objekto raiškai įtakos turi (i) pamatinio žodžio valentingumas, (ii) aktanto leksinis valentingumas (gyva būtybė *resp.* daiktas); (iii) predikatų iš leksinio semantinio *prieraišus* lauko semantika ir gramatika.

Atsižvelgiant į tai, kad DLKT pavyzdžių su skirtingomis sinonimiško *prieplaikus, prieplaikumas* formomis nėra, jie toliau neaptariami.

2. SKIRTINGŲ PRISIRIŠTI IR PRISIRIŠIMAS FORMŲ VALENTINGUMAS

Iš 1200 DLKT pavyzdžių, kur vartojamos skirtingos (ne)asmenuojamosios veiksmažodžio *prisirišti* formos ir sakinyje netiesioginis objektas yra pasakytas, nuošalyje palikus tokius kaip 11–16 (plg. 9, 10) ir išnagrinėjus 500 tokio tipo, kaip 17–21, pavyzdžių, matyti, kad pastaruosiuose netiesioginis objektas reiškiamas prielinksnio *prie* konstrukcija. 17 ir 18 pavyzdys, kur pasakoma apie glaudų (artimą) gyvų būtybių tarpusavio santykį, rodo, kad dvivalenčio *prisirišti* būtinieji aktantai sakinyje pasakomi percipiento subjektu ir beneficento netiesioginiu objektu. Pagal 5, 6 pavyzdžių analogiją, 19–21 sakiniuose subjektas atitinka percipientą, o *prie* konstrukcija žymimas netiesioginis objektas – kontentyvą.

- 11) [Mykolas] *prie dilbių prisirišo* tuos alksnio *šluotražius, persižegnojo, sušuko: skrendu!*
- 12) *Profesorius, kad nenuspaustų greičio pedalo vietoj stabdžio, prisirišo vieną koją prie sėdynės.*
- 13) *Paskui padeda jaunajai karalienei prisirišti prie krūtinės kūdikį [...].*
- 14) *Jos [moterys] [...] stengėsi prisirišti tave* (plg. *prie savęs*) *visam gyvenimui.*
- 15) *Privalau prisirišti* (plg. *save*) *prie stulpo, nes galiu nugriūti ant keturių.*

- 16) *Dar ji* [mergelė Peteliškė] **prisirišusi** (plg. *sau / prie savęs*) *peteliškės sparnus* – panašius į tuos, kuriais pasidabina angelus mokyklos spektakliuose vaidinantys pradinukai.
- 17) *Apie aštuntą gyvenimo mėnesį vaikas prisiriša prie mamos.*
- 18) *Jis* [šeškas] *yra be galo žaismingas, prisirišęs prie šeimos ir švelnus.*
- 19) *Mes, lietuviai, labai prisirišę prie savo gimtosios žemės.*
- 20) *Žmonės yra darbštūs, sėslūs, prisirišę prie amžinųjų tradicinių vertybių.*
- 21) *Labiausiai aš, matyt, ne prie meilės prisirišusi, o prie minčių ir padalyto laiko.*

22–23 pavyzdžiais pasakomoje situacijoje aktualizuojamas kitoks prisirišimas: dvivalentis *prisirišti* semantiškai susisieja su potraukiu kaip priklausomybė (plg. Sližienė 1998: 240). Tai turi įtakos semantiniam *prisirišti* valentingumui: vardininku žymimam subjektui būdinga ne tiek percipiento, kiek patiento semantinė funkcija, o prielinksnio *prie* konstrukcija reiškiamas netiesioginis objektas atliepia kontentyvą. Mažų mažiausiai čia pripažintina subjekto dvisluoksni¹⁴ – percipientinio patiento – semantinė funkcija. Patientą atliepantią subjektą iliustruoja 24, 25 pavyzdžiai, kur *prisirišti* aktantas pasakomas ne gyvą būtybę, o abstraktų dalyką reiškiančiu žodžiu.

- 22) *Bet alkoholis dėl manęs gali būti, gali nebūti, nesu [aš] prie jo prisirišęs. – O prie ko esate? – Prisirišimas – tai labai prastas dalykas. Tai reiškia, esi nelaisvas. Šiame gyvenime nereikėtų prisirišti prie nieko.*
- 23) *Actekai buvo linkę šokoladą vartoti kur kas įvairiau nei mes, taip smarkiai prisirišę prie saldžiųjų gėrimų.*
- 24) *Suvokdamas, kad prigimtis per daug prisirišusi prie žalingų dabarties taisyklių, pirmiausia apsisprendė savaitę tylėti.*
- 25) *Ji* [tradicinė filosofija] **prisirišusi prie esinio** ir nekelia klausimo apie esinio galimybės sąlygą – būti.

Išnagrinėjus 500 DLKT pavyzdžių su skirtingomis veiksmazodinio daiktavardžio *prisirišimas* formomis matyti, kad tais atvejais, kai sakinyje daiktavardžio *prisirišimas* netiesioginis objektas yra pasakytas, paprastai jis žymimas prielinksnio *prie* konstrukcija (žr. 26–28). Pasitaikė (keturiuose pavyzdžiuose) vartojamas kultūros požiūriu netinkamas netiesioginio objekto naudininkas (Šukys 1998: 155–156) (žr. 29–30). Subjektas atitinka percipientą, o netiesioginis objektas atliepia beneficentą (26, plg. 27) arba kontentyvą (27–30).

- 26) *Vaiko prisirišimas prie motinos – būdingas savybes turinti prieraišumo rūšis. Tai – artimų ryšių tarp motinos ir naujagimio užmezgimas gimdymo metu.*

¹⁴ Apie dvisluoksnės semantines funkcijas plačiau žr. Drukeinis (2009).

- 27) *Bet neišleidžia iš akių ir Lietuvos esmės: žmonių prisirišimo prie žemės, gyvulio, taikumo, romumo.*
- 28) *Jos [Maskvos] netenkino neveiklumas ir prisirišimas prie seno.*
- 29) *Vertybės persikainoja ir kas iš prisirišimo senosioms nenori perkainoti savųjų teneuždengia akių nuo jau persikainojusių.*
- 30) *Jų [kaimų gyventojų] širdyse sustiprėjo meilė, pagarba ir prisirišimas senolių žemei, jų gyvenimo būdui, tradicijoms.*

Sakinyje naudininku žymimas netiesioginis objektas gali būti interpretuojamas kaip valentiškai susijęs su dviem skirtingais predikatais. Pavyzdžiui, 31 sakinyje *savo vyrui* gali būti siejamas tiek su daiktavardžiu *prisirišimas*, tiek su veiksmažodžiu *išreikšti* (kam). Tolesnis kontekstas rodo, kad šiame pavyzdyje yra klaidingai žymimas prisirišimo kaip artimo ryšio¹⁵ netiesioginis objektas.

- 31) *Bet ji nepasitaisė: e, tegu būna, nes šitaip pratarė ji užsimiršusi, nieko bloga žmogui nelinkėdama, vien prisirišimą savo vyrui išreikšdama. Po to ji ir dar kelis kartus šitaip Kostu pavadino svečių.*

Remiantis 22, 23 pavyzdžiais, galima teigti, kad 32–33 pavyzdžiuose divalencio *prisirišimas* numanomas subjektas turi patiento, o prielinksnio *prie* konstrukcija žymimas netiesioginis objektas – kontentyvo funkciją. Tai, kad semantiškai prisirišimo subjektas gali būti susijęs su beneficentu, rodo 34 pavyzdžio kontekstas.

- 32) *Prisirišimas prie alkoholio arba narkotikų:* * *pavagia visus tavo troškimus, * tu tampi visišku šių pagundų vergu, * stumia tave į skurdą.*
- 33) *Tačiau visas šias reikalingas medžiagas turi sėlenos, o balti sijoti kvietiniai mil-tai jų neturi. Todėl per didelis prisirišimas prie bandelių ir batonų kenkia sveikatai.*
- 34) *Ypač jam gerai sekėsi statyboje – R. Steinkroso kompanija puikavosi stambiausių Niujorko statybos organizacijų dešimtuke. Klestinčio verslininko prisirišimas prie „Valstijos“ universiteto buvo sąlygotas daugiau asmeninių interesų nei didelės meilės Alma Mater įstaigoms.*

Iš to, kas sakytą apie *prisirišti* ir *prisirišimas* valentingumą, matyti: kai kalbama apie gyvos būtybės prisirišimą kaip jausmą, subjektas atliepia percipientą (*Ji pasakoja, kad kurdama logotipą labiausiai rėmėsi emocijomis: bandė susieti tokius jausmus kaip ilgesys, prisirišimas prie savo namų ir artimųjų, tėvynės meilė ir... (DLKT)*), kai turimas omenyje gyvos būtybės prisirišimas kaip priklausomybė, įprotis, aktualizuojamas patiento subjektas (*Kas „prisiriša“ prie ekrano,*

¹⁵ Plg. DLKT pavyzdį: *Artimumas gimtajai žemei A. Miškininui – tai prisirišimas prie liaudies kultūros, papročių.*

*tam trūksta judėjimo ir aktyvaus bendravimo su daiktais ir žmonėmis (DLKT)). Kartais pagrečiui galima įžvelgti ir beneficiento subjektą. Paprastai prielinksnio *prie* konstrukcija žymimas netiesioginis objektas atliepia beneficentą arba kontentivą.*

3. SKIRTINGŲ *LIPŠNUS* IR *LIPŠNUMAS* FORMŲ VALENTINGUMAS

Remiantis LKŽe teikiamais pavyzdžiais, būdvardžio *lipšnus*, vartojamo reikšme ‘meilus, malonus, mandagus’, netiesioginis objektas žymimas naudininku arba prielinksnio *prie* konstrukcija (žr. 35, 36). Pastarąją raišką lemia sintaksinis pamatinio žodžio valentingumas (*lipti prie ko*), o naudininkas, panašu, parenkamas pagal *lipšnus* apibrėžtyje pasakytų žodžių *meilus, malonus* (kam / su kuo) (plg. DLKŽe) valentingumą.

35) **Ksaveras tetai** buvo **lipšnus**, bučiavo rankas, glaustės kaip katinėlis Vaižg.

36) **Jis** buvo baisus priešinys ir **prie nieko nelipšnus** BsMtII98.

Peržiūrėjus 200 DLKT teikiamų pavyzdžių, kur vartojamos skirtingos *lipšnus* formos, paaiškėjo, kad sakinyje netiesioginis objektas pasakomas retai – vos 10 pavyzdžių. Naudininku (žr. 37, 38) arba prielinksnio *su* konstrukcija (žr. 39, 40) reiškiamas netiesioginis objektas atliepia beneficentą, vardininku žymimas subjektas – percipientą.

37) **Lūšius** buvo nepaprastai draugiškas, reikalingas meilės ir **lipšnus žmonėms**.

38) Įkaušusi **ji** dažnokai apkuldavo Ženką Čiuptuvą, kartais dievaži smarkiai, bet išsipagiriojusi tarpušlaunio **bičiuliui** ir vėl būdavo **lipšni**. Kur geriau ras? Juk jos meilės jau niekas nebenori pirkti, o Ženka Čiuptuvas, kai jam pavykdavo nugalėti storą portmonė, nebuvo šykštus.

39) Štai kiek **jis** nuveikė per karą, o taikos metu jis buvo teisingas teisme, taurus – draugystėje, nuolaidus – su kaimynais, **lipšnus** – **su šeimynykščiais**, abejingas turtui savajam, o su valstybės labu – rūpestingas, atlaidus – kaltininkams, dosnus – nevertiesiems.

40) Vytautui nepatiko, kad **Jonas** staiga tapo baisiai **lipšnus su** ta tikrai puikiai sudėta, matyt, daug jaunesne už savo vyrą tamsokų plaukų ir rudų akių **moterimi**, kuri, tiesą pasakius, neatrodė užguita namų rūpesčių.

50 DLKT teikiamų pavyzdžių su skirtingomis *lipšnumas* formomis taip pat rodo retai sakinyje pasakytą netiesioginį objektą. Trijuose pavyzdžiuose jis reiškiamas naudininku (žr. 41–43), viename – prielinksnio *su* konstrukcija (žr. 44).

Kaip ir sakiniuose su *lipšnus*, semantinis valentingumas yra [Pcp, B], netiesioginiu objektu eina gyvą būtybę (žmogų) reiškianti leksema.

- 41) *Merginos aukodavosi – **lipšnumas** šlykščiam iki koltumo rusui išgelbėdavo kartais net keliolikos žmonių gyvybes.*
- 42) *Motinai duodavo šiek tiek pinigų, o šioji juos išleisdavo kartu su Verute. Akiniuotė, įgijusi naują rėmėją, išmandrėjo, visas ankstesnis **jos lipšnumas mums** išgaravo, o girta šokdavo į akis aiškintis dėl kiekvienos smulkmenos, iškilusios buityje.*
- 43) *Netikėtai, neplanuotai į svečius atvykęs Evos Lotos dėdė Einaras savo perdētu familiarumu, **lipšnumu** ne tik **herojams**, bet ir **skaitytojui** kelia įtarimą.*
- 44) *O gal, pasak Algirdo Patacko, tiek šiems, tiek ir kitiems kandidatams laimėti padėjo tiesiog jų „**lipšnumas**“ su rinkėjais. Esą nugalėjo politikai, kurie sugebėjo meiliai įteigti savo rinkėjams, jog jais galima pasitikėti.*

Kaip jau minėta, esama atvejų, kai naudininku žymimas netiesioginis objektas gali būti susijęs su dviem predikatais sakinyje. 45 pavyzdyje naudininku reiškiamas tėvas gali būti ir veiksmazodžio *neparodė* (*neparodė kam*) ir daiktavardžio *lipšnumas* (*lipšnumas kam*) aktantas. Panašiai interpretuotinas ir 46 pavyzdžio naudininku žymimas daiktavardis *pavaldinys*.

- 45) *Dukros taip pat neparodė tėvui didesnio **lipšnumo**, tik trumpai nupasakojusios artimiausius gyvenimo siekius iškart dingo savais reikalais visam likusiam vakarui.*
- 46) *Tačiau nebūtų nieko keisto: kur dėtis vyrui, jei jo darbdavys pasitaikys „kitokios orientacijos“, o pavaldiniui jo **lipšnumas** bus nepriimtinas?*

Remiantis DLKT pavyzdžiais su *lipšnus*, *lipšnumas* formomis ir jų kontekstais, galima kalbėti apie dvejopą lipšnumą: vienu atveju labiau aktualizuojamas lipšnumo emocinis aspektas – meilumas (plg. 47, 48), kitu atveju – per ((ne)tikro) meilumo būseną įveiksinamas lipšnumas, galintis pereiti į negatyvą – meilikavimą, įkyrumą, neapykantą ir pan. (plg. 40, 49–51).

- 47) *Ateina laikas užburtą vienvėdį ratą peržengti ir pasinerti į gydančią bendrumą, buvimą dviese, meilę. Apimta **lipšnumo**, ji teiravosi, ar jis žinąs, kaip gera užmigti ir pabusti šalia mylimo žmogaus.*
- 48) *Ką tik užgimusi agresija nukreipiama arba į save, arba kur nors į šalį. **Motina**, pykdamą ant kūdikio, stengiasi būti itin **lipšni**, kadangi gera motina negali pykti.*
- 49) *– Ne, tu palauk! – nenusileidžia ji. – Baik jau! Jis šurkščia atstumia jos rankas, bet ankstesnio **jos lipšnumo** kaip nebuvo. Jis palaukia, Aušrelės alsavimas tampa lygesnis, gilesnis.*
- 50) *Nuolatinis nereagavimas į vaiko poreikius ir jo bandymus bendrauti. Prieraišumo sutrikimas atsirandantis vaikystėje, elgesio deviacijos pasireiškia įkyriu **lipšnumu** ir neselektyviu prieraišumu. Vaikui augant, prieraišumas išlieka, o įkyrų **lipšnumą** pakeičia dėmesio siekimas ir bendravimas nesirenkant žmogaus.*

- 51) *Seniai Buzai tupinėjo apie šunėką, nors ganėtinai paaugusį, bet dar kvailą, labai lipšną, visur lendantį, už visko kliūvantį ir griuvinėjantį.*

Iš trumpai sakyto matyti, kad *lipšnus*, *lipšnumas* semantinis valentingumas yra [Pcp, B], o sintaksinis – Nom, Dat / su Instr. DLKT pavyzdžiuose pasakant apie glaudžius santykius tarp gyvų būtybių (paprastai žmonių) su šiais predikatais nėra vartojama prielinksnio *prie* konstrukcija.

4. SKIRTINGŲ ATSIDUOTI IR ATSIDAVIMAS FORMŲ VALENTINGUMAS

DLKT paieškoje įrašius *atsiduo*, *atsidav* teikė per 3000 pavyzdžių su skirtingomis (ne)asmenuojamomis *atsiduoti* formomis. Išnagrinėti 500 pavyzdžių rodo, kad tais atvejais, kai sakinyje yra pasakytas naudininku¹⁶ žymimas netiesioginis objektas, jo semantinė funkcija gali būti skirtinga. Tais atvejais, kai pasakoma apie vienos gyvos būtybės (paprastai žmogaus¹⁷) emocinį atsidavimą kitai, aptariamasis predikatas turi du būtinuosius aktantus: percipiento subjektą ir beneficento netiesioginį objektą (žr. 52–54). Pavyzdžiuose su *atsiduoti* formomis, kai pasakomoje situacijoje aktualizuojamas ne tiek emocinis, kiek (labiau) įveiksmintas atidavimas kitam kaip beneficentui, subjektas gali būti suprantamas kaip pacientas (žr. 55, 56). Tai, kad semantiškai dvivalenčio *atsiduoti* formų subjekto aktantas gali būti dvisluoksnius, t. y. gali susipinti dvi semantinės funkcijos, rodo ir 57, 58 pavyzdžiai, kur pasakoma apie žmogaus atsidavimą kūnu ir siela arba atvirkščiai (dar plg. 59).

- 52) *Bet aš vis tiek įsitikinusi, kad jie buvo atsidavę* (plg. ištikimi) *vienas kitam ir labai mylėjo vienas kitą. Denis ketino ją vesti, planavo jų bendrą ateitį.*

- 53) *Mes jau aiškinome, kodėl Džeinė ir visos kitos mamos labiau atsidavusios savo vaikams negu Džimas ir visi kiti tėvai.*

- 54) *Neužmirštuolės. Tai merginų tipas, kuriam priskiriami romios, nekerštingos ir mylinčios moters bruožai. Vienintelis šių „gėlių“ tikslas – mylėti, atsiduoti mylimajam visa širdimi, norais, darbais, sukurti jaukią aplinką, pasiaukoti.*

- 55) *Nors, žinoma, žmogus sugeba ir pažaboti savo seksualinį potraukį, ir valdyti jį. Tas pats A. Molis rašė: Moteris, atsiduodanti vyrui, kad pastotų, gali iš anksto apgalvoti visus „už“ ir „prieš“, ir jei ji nutaria pratęsti giminę, – tai yra laisvas veiksmas.*

¹⁶ Straipsnio nuošalyje liko pavyzdžiai, kur netiesioginis *atsiduoti* formų objektas žymimas įnagininku, pvz.: *Gurkštelėjo keletą [arbatos] gurkšnių ir atstūmė: arbata jai atsidavė silke ir svogūnais.*

¹⁷ Plg. DLKT pavyzdį: *Beržo lapai tyliai atsiduoda saulei.*

- 56) *Nina nėra tragiška figūra, **ji atsiduoda kareiviams**, nes geidžia sekso. Supratusi, kad palaidūnės vaidmuo jai netinka, po tėvo mirties Nina grįžta į namus.*
- 57) *Šalta ar aistringa ir užsisklendusi savyje moteris, pasmerkia vyrą vienatvei: jis privalo ją atstumti. Reikia, kad **abu atsiduotų vienas kitam** kūnu ir siela. Jeigu tas dovanojimo aktas įvyksta, jie amžiams lieka vienas kitam ištikimi.*
- 58) *Žmonės sako, kad nė vienas žmogus nejstengs kitam būti viskuo. Bet aš to reikalauju, ar supranti, Berita? Kas su manimi susideda, **tas atsiduoda** siela ir kūnu. Siela ir kūnu **aš** buvau **atsidavęs Saskijai**. Per visus tuos metus nė žingsnelio į šalį.*
- 59) *Taip, tai tiesa, aš tai padariau, man gėda, **aš visas atsiduodu jums**. Spardykite mane, muškite mane, šaipykitės iš manęs.*

Esama pavyzdžių, kur predikato *atsiduoti* percipiento (žr., pvz., 60–62) arba patiento (žr. 63, 71) subjektas dera su kontentyvą (žr. 60–64) arba tikslą (žr. 65–67) atitinkančiu netiesioginiu objektu, kuris žymimas naudininku. Tikslas aktantas, kaip matyti 68, 69 pavyzdžiuose, gali būti pasakomas ir bendraties konstrukcija.

- 60) *Mačiau, kaip jam buvo malonu vėl ir vėl prisiminti tas laimingas dienas, kai juo rūpinosi **viskam atsidavusi žmona, draugė ir šeimninė**.*
- 61) *Šiems **dalykams E. Irvinas atsidavęs** visa širdimi.*
- 62) *Kodėl **atsidavėme** baimės **stinguliui** ir **įsitikinimui**, kad „vienas nieko nepakeisi, o niekas neparems“?*
- 63) *Supratęs **pristavas**, kad nenusisėkė tas darbas, **atsidavė gėrimui**. Čiaumojo dešrą, pylė į savo didelius vidurius po pilną ir vis gyrėsi.*
- 64) ***Jis** ne tiek **atsiduoda Niekui**, jis naikina.*
- 65) *Šeštadieniai, sekmadieniai, „raudonosios“ šventės, komandiruočių vakarai buvo skirti šiam **darbui**, kuris vis labiau traukė, **kuriam atsidaviau** visa širdimi.*
- 66) *Tik **tas**, kuris, būdamas nepaprastai **atsidavęs savajam norui** gyventi, patiria vidinę laisvę nuo gyvenimo įvykių, yra pajėgus nuoširdžiai ir pastoviai aukotis kitų labui.*
- 67) *Aš neužmigdavau tiesiog prie kompiuterio, aš nemiegodavau darbe ant stalo... to nebūdavo. Sunku. Ir mokslai nukenčia. Nesugebu tiek **atsiduoti mokslams**, kiek norėčiau...*
- 68) *Ar gali **žmogus**, dar vakar kovojęs už komunistines idėjas, ištikimai tarnavęs okupantui (ypač čia Lietuvoje), šiandien jau **atsidavęs tarnauti** mūsų valstybei?*
- 69) *Atkreipkite dėmesį į šią eilutę: „Kadangi nuosprendis už piktus darbus ne tuojau įvykdomas, todėl **žmonių širdys** yra visiškai **atsidavę daryti** pikta“ (Eklez. 8:11).*

Pasitaiko, kad netiesioginis veiksmažodžio *atsiduoti* objektas reiškiamas apstabarėjusia *į* (kieno) *rankas* konstrukcija, kuri semantiškai susijusi su beneficento (žr. 70), kontentyvo (žr. 71) arba tikslo (žr. 72) naudininku (plg. 73).

- 70) *Mūsų pokalbis pernelyg prailgo... – Galvokite, kunige, jūs... Aš nebegaliu mąstyti. **Atsiduodu** [aš] **į** jūsų **rankas** (plg. jums) kūnu ir siela. Gelbėkite arba pražudykite. Man jau vis tiek. Tik nepalikite manęs tokioj dvasinėj krizėj, kaip aš palikau savo motiną.*
- 71) *Ir tą naktį **Margarita** tarsi **atsidavė į** likimo **rankas** (plg. likimui) – galima sakyti, pirmą kartą pajuto, ką reiškia apsvaigti nuo alkoholio. Nors, aišku, svai gulys buvo dvejojus...*
- 72) *Patyrusi stiprų dvasinį šoką, kuris ją visai pakeitė, vis dar mąstė, dvejojo, kovojo su savimi ir instinktyviai priešindamasi atidėliojo sprendimą **atsiduoti į** daktaro **rankas** (plg. gydytis).*
- 73) *Kodėl vyrai akiai įsimyli savo kirpėjas. **Vyrai**, nepabijoję **atiduoti** savo išpuoselėtus **plaukus į** kirpėjos **rankas**, labai greitai ir patys **joms atsiduoda**.*

Iš to, kas, remiantis turimais DLKT pavyzdžiais, sakyta, matyti, kad sakiniu su *atsiduoti* nusakoma situacija pateikia tam tikrus mūsų suvokiamos situacijos aspektus. Pastarieji sakinyje aktualizuojami skirtingomis sakinio predikato semantinėmis struktūromis, t. y. semantiniu predikato valentingumu, kur ir aiškėja, kaip interpretuojama nusakomoji situacija. Laikantis nuomonės, kad „predikato aktantus atitinka tik tie situacijos dalyviai, kurie pasakomi sakinyje atitinkamomis veiksmažodžiui reikalingomis formomis“ (Sližienė 1994: 27), aiškėja, kad dvivalenčio *atsiduoti* naudininku žymimo aktanto pozicijoje aktualizuojamas vienas iš skirtingos semantikos referentų (beneficentas, kontentyvas, tikslas), besiskiriančių savo leksine semantika (gyva būtybė *resp.* abstraktus dalykas). Tie referentai, kurie lieka už minėto vieno ar kito *atsiduoti* semantinio valentingumo struktūros ribų, yra nusakomos situacijos fone kaip neaktualioji jos dalis, nesvarbi predikato *atsiduoti* reikšmei (plg. 55, 56 pavyzdžius su 65, 66, kai situacijoje skirtingai aktualizuotas tikslas (laisvasis narys *vs.* valentinis aktantas)).

Panaši situacija matyti išnagrinėjus 500 DLKT pavyzdžių su skirtingomis daiktavardžio *atsidavimas* formomis. Vienais atvejais naudininku žymimas netiesioginis objektas atliepia beneficentą (žr. 74–76), kitais – kontentyvą (žr. 76, 77) arba tikslą (žr. 78). Subjekto aktantas turi percipiento (žr. 74, 76, 77) arba patiento (žr. 75, 78) funkciją.

- 74) ***Dukters** meilė ir **atsidavimas** **motinai** begaliniai.*
- 75) *Kadangi iš prigimties esame egoistai, per gyvenimą turime eiti kaip akrobatai per lyną: išlaikydami pusiausvyrą tarp **atsidavimo kitiems**, kai netausojame savęs,*

ir naudojimosi kitais, nes neatsargus žingsnis į šoną gali sumažinti mūsų laimės potencialą.

76) *Puoselėja tokias mintis gyvendama po vienu stogu su Vanda ir Juzefu, šiais dviem nesavanaudžiais, drąsiais žmonėmis, **kurių atsidavimas** žmoniškumui ir **tėvynainiams lenkams** bei užuojauta persekiojamiems žydams paneigė visa, ką skelbė jos tėvas.*

77) *Svarbiausia [...] yra aistra ir visiškas **atsidavimas** šiai augalų filosofijai.*

78) ***Tavo atsidavimas karjerai** duoda savo vaisius, bet drovuolis Saturnas paliko tau vieną kliūtį kelyje į sėkmę.*

5. SKIRTINGŲ DRAUGIŠKAS IR DRAUGIŠKUMAS FORMŲ VALENTINGUMAS

DLKT pagal *draugišk* paiešką teikė per 4500 pavyzdžių su skirtingomis būdvardžio *draugiškas* formomis. Išnagrinėjus 300 pavyzdžių su sakinyje pasakytu netiesioginiu šio būdvardžio objektu, matyti skirtingų valentingumų. Tais atvejais, kai divalentis *draugiškas* vartojamas pagal *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* (BLKŽe) skiriamą reikšmę ‘2. linkęs palaikyti artimus, šiltus santykius, draugauti’, jo vardininku ar kitu derinamuoju linksnio reiškiamas subjekto aktantas atliepia percipientą, o naudinininku arba prielinksnio su konstrukcija žymimas netiesioginis objektas – beneficentą (žr. 79–82). Pasitaiko, kad beneficiento netiesioginis objektas pasakytas *atžvilgiu* konstrukcija (žr. 83).

79) *Kaip tik todėl **aš** galiu mylėti save ir būti **sau draugiškas**.*

80) *Svarbiausia, kad visi žmonės buvo **vienas kitam** labai **draugiški** ir atviri, ko nebebūna paprastai.*

81) ***Papijonas** [šuo] **draugiškas su visais**, gerai sutaria su kitais šunimis bei naminiais gyvūnais, yra geras vaikams.*

82) *Mokslų Akademijoje šilti ir **draugiški su jaunimu** buvo net vyresnio amžiaus akademikai.*

83) *Nuo tada jos [kaimynės] požiūris į jį [berniuką] iš esmės pasikeitė. **Ji draugiška jo atžvilgiu**, prie progos atneša jam dovanėlių ir retkarčiais apsiima jį prižiūrėti.*

Divalentis *draugiškas*, vartojamas reikšmė ‘5. saugus, tinkamas, palankus, priitaikytas žmogui naudoti’ (BLKŽe), sakinyje atveria laisvą vietą derinamuoju linksnio žymimam patiento subjektui ir naudinininku reiškiamam netiesioginiam objektui, atliepiančiam beneficentą (žr. 84, 85) arba kontentyvą (žr. 86, 87).

84) *Paskutiniaisiais metais buvo ypač sėkmingi vynininkystei: **gamta** buvo ypač **draugiška** vynuogių **augintojams** bei vyno **gamintojams**.*

- 85) *Štai kodėl kavinių ar didžiųjų prekybos centrų tualetuose esantys džiovintuvai mūsų rankoms taip pat nėra „draugiški“.*
 86) *Todėl neabejotinai reikia ieškoti būdų skatinti gamtai draugišką ūkininkavimą.*
 87) *Lietuvos mokesčių režimas iš esmės yra draugiškas verslui.*

Divalentis *draugiškas* ‘6. nekenksmingas, nekenkiantis aplinkai’ (BLKŽe) reikalauja patiento subjekto ir kontentyvo netiesioginio objekto, reiškiamo naudininku (žr. 88, 89).

- 88) *Taigi faktas, kad mes gyvename turtingoje, tačiau ribotų išteklių planetoje, yra aiškus iššūkis pasaulio lyderiams, diskutuojantiems apie aplinkai draugišką subalansuotą pasaulio plėtrą.*
 89) *Tačiau svarbiausia, kad gaminami draugiški aplinkai produktai, naudingi mūsų sveikatai.*

DLKT teikė per 700 pavyzdžių su skirtingomis daiktavardžio *draugiškumas* formomis. Rasti 55 pavyzdžiai, kur sakinyje, nusakant vieno asmens simpatiją, palankumą kito asmens atžvilgiu, antrasis – netiesioginio objekto – *draugiškumas* aktantas reiškiamas naudininku (žr. 90, 91) arba atžvilgiu konstrukcija (žr. 92, 93). Juos išnagrinėjus paaiškėjo, kad vienaip arba kitaip žymimas beneficento netiesioginis objektas dera su percipiento subjektu.

- 90) *Prancūzija buvo paversta, bet dviem atvejais slapčia išlaikė savo draugiškumą Lietuvai.*
 91) *Antanas čia atėjo iš draugiškumo Kazimierui.*
 92) *Ir tai pačiai civilizacijai priklausančių individų artimumo pajautimas (pvz., prancūzų priešiskumas imigrantų iš Šiaurės Afrikos atžvilgiu ir draugiškumas lenkų imigrantų atžvilgiu).*
 93) *Pasak G. Taujanskio, Giedrius V. jo atžvilgiu draugiškumo nedemonstravo.*

Kai sakiniu nusakomas asmens palankus nusiteikimas dalyko atžvilgiu, divalentis *draugiškumas* atveria laisvą vietą percipiento subjektui ir kontentyvo netiesioginiam objektui (žr. 94).

- 94) *Jei kiekvienas mokslas sieloje yra taip, kaip subjekte, neatskiriamai ir tiesa negali pražūti, tai kodėl, klausiu, dėl nežinia kokio draugiškumo mirčiai abejojame amžinu sielos gyvenimu? – netekęs kantrybės sušunka Augustino Protas.*

Kontekste gali būti aktualizuotas ir labiau įveiksmintas *draugiškumas*. Tada galima kalbėti apie semantiškai dvisluoksnį subjektą: pacientą su percipiento atspalviu arba atvirkščiai. Tai, kad *draugiškumas* gali būti interpretuotinas dvejopai – iš emocijos pereinantis (galintis pereiti) į veiksmą, rodo ir 95, 96 pavyzdžiai. Kad ir kaip čia bebūtų, tikrasis *draugiškumas* (kaip ir atsidavimas) kyla iš jausmo (plg. 97, 98).

- 95) *Jo nuolat rodomas draugiškumas man. Visada prašom užėti, visada prašom skolintis iš mūsų, jei ko nors tau pritrūktų; Henrikai, turiu šaldytuve kelis alaus.*
- 96) *Sveikindama lietuvių karo lakūnus sovietų spauda ta proga rašė apie „nuolat didėjančią Lietuvos draugiškumo jos atžvilgiu pasireiškimą“, pažymėdama, kad šis skrydis taps dar vienu rimtu veiksmu draugiškiems abiejų šalių santykiams sustiprinti.*
- 97) *Jis džiaugsmingai nusišypsojo, o Kriuksis manydamas, kad toji šypsena išreiškia jam draugiškumą, irgi patenkintas nusijuokė.*
- 98) *Italijos draugiškumo jausmai Lietuvai* (plg. *Italijos draugiškumas Lietuvai*) *yra nepakitę ir D. Grandi vizitas Varšuvon neturės jokios įtakos Lietuvos ir Italijos santykiams.*

Pasitaikė pavyzdžių, kur daiktavardis *draugiškumas* susijęs su minėta pamatinio žodžio 6 reikšme (BLKŽe) (žr. 99). Tada būdvardinio daiktavardžio valentingumas atliepia minėtą 88, 89 pavyzdžiuose.

- 99) *Apibendrindama galiu pasakyti, kad siekiame sukurti sistemą, kuri „draugiškumą aplinkai“ paverstų patrauklia ekonomine prasme, paprasta ir malonia veikla.*

Iš to, kas lig šiol sakyta, manytina, kad subjektinis *prieraišus, prieraišumas* aktantas galėtų turėti ne tik straipsnio pradžioje (žr. 1 dalį) minėto percipiento, bet ir patiento funkciją, o objektinis aktantas – beneficiento ir kontentyvo. Tikėtina, kad fakultatyviojo objektinio *prieraišus, prieraišumas* aktanto raiškai įtakos gali turėti aptartų predikatų sintaksinis valentingumas, ypač norint aktualizuoti semantinius skirtumus.

6. SKIRTINGŲ PRIERAIŠUS IR PRIERAIŠUMAS FORMŲ VALENTINGUMAS

DLKT pagal *prieraiš* užklausą teikė 101 pavyzdį su skirtingomis būdvardžio *prieraišus* formomis. Išnagrinėjus DLKT teikiamus 15 pavyzdžių, kur sakinyje netiesioginis objektas yra pasakytas, paaiškėjo, kad jis žymimas ne tik nauadininku ar prielinksnio *prie* konstrukcija (žr. 100–102), bet ir prielinksnio *su* arba *atžvilgiu* konstrukcija (žr. 103, 104). Pastarosios dvi konstrukcijos normos požiūriu turėtų būti keičiamos į nauadininką (plg. 100) arba prielinksnio *prie* konstrukciją (plg. 101). Kita vertus, iš anksčiau sakyto darosi aišku, kas daro arba gali daryti įtakos kalbėtojo pasirinktam tokiam netiesioginio objekto žymėjimui. Prielinksnio *su* arba *atžvilgiu* konstrukcija su *prieraišus* yra semantiškai

pamatuota: „pasiskolinta“ iš sinonimiško *prieplaikus* ‘lipšnus, draugiškas’ semantikos ir gramatikos (dar žr toliau).

- 100) **Saliukis** [šuo] yra malonus ir orus, laikosi atokiai nuo nepažįstamų, tačiau yra atsidavęs ir **prieraišus** savo **šeimininkams**.
- 101) Todėl, šio tyrinėtojo teigimu, priklausė ir prancūzų, ir lenkų tautomis [...]. Sunku pasakyti, kuriai **šaliai** karalienė buvo **prieraišesnė** (plg. atsidavusi). Ji dažnai skelbdavosi ištikima Liudvikui XIV [...].
- 102) Nepaisant tokio polinkio į čigoniškas klajones, **Ieva** sakosi esanti labai **prieraiši** – ne tik **prie žmonių**, bet ir **prie daiktų**.
- 103) Protingas, budrus ir jautrus [šuo]. **Prieraišus su draugais** ir atsargus su nepažįstamais žmonėmis.
- 104) Likusio su vaiku tėvo ar motinos tarpusavio santykiai dargi net pagerėjo – mažiau konfliktų. **Vaikai** labiau **prieraišūs šeimos atžvilgiu** (plg. šeimai).

Dvivalenčio *prieraišus* sąsaja su predikatais iš leksinio semantinio lauko (*atsidavęs, draugiškas, ištikimas, malonus* ir kt.) taip pat matyti iš DLKT pavyzdžių, kur netiesioginis nagrinėjamo būdvardžio objektas aiškus iš konteksto. Iš 105–108 pavyzdžių matyti, kaip pasakomoje situacijoje aktualizuojamas vienas iš *prieraišus* semantikos aspektų (plg. 100, 101). Atsižvelgiant į tai ir pripažįstant variantiškus ir neaiškius atvejus, teigtina, kad dabartinėje lietuvių kalboje pasirinkus vartoti dvivalentį *prieraišus* artimam santykiui tarp gyvų būtybių nusakyti beneficentą atliepiantis netiesioginis objektas žymimas keliais būdais.

- 105) Žmogus yra **prieraiši** (plg. prisirišusi) **būtybė**. Prie ko prisiriša? Tai priklauso nuo individualių pomėgių, būdo bruožų.
- 106) **Bladhaundas** yra ypač **prieraišus** (plg. meilus, draugiškas), nesivaidija nei su šeimininkais, nei su kitais šunimis.
- 107) Vyras žiūri į moterį net tada, kai ji žaidžia su šuneliu. Anot jų, gyvulėlių glostymas yra geras ženklas, rodantis, jog **moteris prieraiši** (plg. lipšni, meili).
- 108) Su podžiais susidraugavo (ji visados mokėdavo jaukiai suartėti su senais žmonėmis, liaudiškai juos vadindama „močiutėm“ ir „tėvukais“). **Aš** nesu tokia **prieraiši** (plg. lipšni, draugiška), gal net kiek „dygliuota“ – į dideles šnekas su podžiais neįsileisdavau. Juoba, kad močiutė buvo beveik kurčia¹⁸.

Be 100–104 pavyzdžių, kur dvivalenčio *prieraišus* subjektas atitinka percipientą, o netiesioginis objektas – beneficentą, iš DLKT turima, kai percipiento subjektas dera su kontentyvo netiesioginiu objektu, kuris variantiškai žymimas

¹⁸ Dar plg. DLKT pavyzdį su prieveiksmiu *prieraišiai*: – Sveikas, žalty Žaltinėli! Su žalčiu Žaltinėliu į draugystę susigvyvenę nuo vaikystės. Pažįstami nuo pat lopšio. Abu **prieraišiai** (plg. draugiškai, meiliai) žaisdavo, kaip senelis su vaikaitiu. Drauge abu pieną siurbdavo. Jau tiek metų jis Žaltinėlį penėdavo iš molio dubens.

naudininku arba prielinksnio *prie* konstrukcija (žr. 109, 110). Taip pat *prieraišus* subjektas gali atitikti patientą, o netiesioginis objektas – kontentyvą (žr. 111).

109) *Latvijoje visuomenė dar netapo prieraiši vaizdams.*

110) *Tetervinai ne tik lieka pas mus žiemoti, jie yra ganėtinai prieraišūs prie įpras-tų, jau pamėgtų vietų.*

111) *Pradžiai norisi pabrėžti, jog dvilypiai prieraišus sovietinei tradicijai yra visas mūsų istorijos mokslas (o kai kada ir istorinė mūsų sąmonė apskritai).*

DLKT teikė kiek per 500 pavyzdžių su skirtingomis daiktavardžio *prieraišu-mas*¹⁹ formomis. Išnagrinėjus 170 pavyzdžių, kur šio daiktavardžio netiesiogi-nis objektas yra pasakytas sakinyje, paaiškėjo, kad jis žymimas naudininku arba prielinksnio *prie* konstrukcija²⁰.

Prieš akis turint gerokai gausiau pavyzdžių nei su ką tik aptartu būdvardžiu *prieraišus*, galima kalbėti apie raiškos polinkius: netiesioginį objektą linkstama žymėti naudininku (plg. 1 dalį). Konkrečiau kalbant, fakultatyvusis naudinin-kas su *prieraišumas* formomis pasirenkamas 58 proc. visų atvejų (arba 98 pavyz-džiuose iš 170). Netiesioginio objekto naudininkas dažniausiai (73 proc. arba 72 pavyzdžiuose iš 98) pasakomas negyvą (konkretų, abstraktų) daiktą reiškiančiu žodžiu, gerokai rečiau (27 proc. arba 26 pavyzdžiai iš 98) – gyvą (ppr. žmogų) būtybę reiškiančiu. Gyvumo aspektu panašias tendencijas taip pat rodo sakiniai, kur netiesioginis objektas žymimas prielinksnio *prie* konstrukcija: ne-tiesioginis objektas pasakomas gyvą daiktą reiškiančiu žodžiu 33 proc. turimų atvejų (arba 24 pavyzdžiuose iš 72), o negyvą daiktą reiškiančiu – 67 proc. visų atvejų (48 pavyzdžiuose iš 72). Taigi kalbos normos požiūriu taisomu naudi-ninku arba tinkama prielinksnio *prie* konstrukcija žymimas netiesioginis daikta-vardžio *prieraišumas* objektas paprastai (71 proc. arba 120 pavyzdžių iš 170) yra negyvą (konkretų, abstraktų) daiktą reiškiantis žodis. Svarbu minėti, kad šios abi netiesioginio objekto raiškos yra (gali būti) variantiškos (žr. 112–115).

112) *Vaikų auginimo ir auklėjimo savitumą lemia motinos meilė, emocijos ir prie-raišumas sūnui ar dukteriai.*

113) *Vaiko prieraišumui prie motinos formuotis yra svarbu ne tik laikas, kurį motina leidžia su kūdikiu, bet ir bendravimo būdas, globos pobūdis.*

114) *Jos [Vėlinės] primena, jog žemiškajam gyvenimui atsiradęs prieraišumas išnyks.*

¹⁹ Peržiūrėti ir DLKT teikiami pavyzdžiai su skirtingų linksnių daiktavardžio *prieraišumas* daugiskai-tos formomis (*prieraišumai, prieraišumų* ir kt.).

²⁰ Internetu ganėtina pavyzdžių, kur *prieraišumas* netiesioginis objektas reiškiamas ir prielinksnio su konstrukcija, pvz.: *Prieraišumas su motina nėra praeitinis prieraišumui su tėčiu* (cituojuama iš: <https://www.dvejinamai.lt/>).

- 115) *Žmogaus prieraišume prie gyvenimo esama kažko stipresnio už visus pasaulio vargus.*

Turimi pavyzdžiai rodo, kad beneficentą atliepiantis netiesioginis objektas dera su percipiento subjektu (žr. 112, 113). Dvejopai – kaip patientas ir percipientas – subjektas gali būti interpretuojamas 116 pavyzdyje, kur atpažįstamas ir semantinis tiesioginės *pririšti* ‘tvirtinti prie ko’ reikšmės (plg. *vaikas* [P] *pririštas bambagysle* [I] *prie motinos* [Ad], *motina* [P] *pririšta prie vaiko*) perkėlimas, perėjimas į *prieraišus* kaip perceptyvaus predikato semantiką. Semantinę sąsają su minėtu *pririšti* valentingumu rodo ir 117 pavyzdys: perkeltine reikšme pasakytas įtėvio veiksmas (*pagavo, prirakino* (plg. *pririšo*)) yra Blankos emocinio prieraišumo šaltinis, t. y. emociniam prieraišumui ir jo kokybei įtaką daro, formuoja, kuria veiksmi²¹ (dar plg. 14–16). Tada, kai *prieraišumas* sąsaja su pamatinio veiksmazodžio *pri(si)rišti* tiesioginėmis reikšmėmis (labiau) nutrūkusi, aktualizuojamas perceptyvusis prieraišumas (žr. 112, 118). Teigtina, kad prieraišumo kaip jausmo (kam) semantika ir gramatika daro įtaką sintaksiniam *prieraišumas* (*prieraišus*) valentingumui: aktualizuojant tokį prieraišumą netiesioginio objekto naudininkas yra (labiau) nežymėtas (plg. 118–121). Skirtingai nei 119–121 pavyzdžiuose, kur netiesioginio objekto naudininką gramatiškai galima susieti ir su pagrindiniu sakinio predikatu *jausti* (kam, ką), 122 pavyzdys rodo, kad gyvenimui yra ne daiktavardžio *jausmas* (plg. ? *Niliūno jausmas gyvenimui*), bet *prieraišumas* (plg. *Niliūno prieraišumas gyvenimui*) aktantas. Remiantis tuo, kas sakyta, galima teigti, kad 123 pavyzdyje aktualizuojama emocinė subjekto nepriklausomybė – savo valia nutrauktas (*nugalėtas*) per veiksmus šeimoje suformuotas emocinis prieraišumas. Galima prieraišumo ir priklausomybės sąsaja matyti ir iš 124–126 pavyzdžių kontekstų. Naudininku pažymimo subjekto prieraišumas kaip emocinis ryšys akivaizdus 127 pavyzdyje. Prielinksnio *prie* konstrukcija, tikėtina, gali būti pasirenkama pažymėti labiau įveiksmintą subjekto prieraišumą (plg. 128). Žinoma, kaip jau minėta, tiek vienas, tiek kitas prieraišumo aspektas gali būti žymimas ir variantiškai (plg. 122, 129).

- 116) *Vaikas vystosi išklausydamas mamos mintis ir išgyvendamas jausmus. Dėl nėščios moters prieraišumo prie savo nešiojamo vaiko gali sumažėti jos išgyvento streso poveikis.*

- 117) *Iškalbingais žodžiais Blanka apibūdina savo prieraišumą įtėviui: ji jaučiasi esanti lyg „pagautas ir prijaukintas, prie aukso žiedo prirakintas sakalas“ (plg. Įtėvis [A₁] pririšo sau [B] Blanką [P]).*

²¹ Plg. DLKT pavyzdį: *Signalas kontaktui sugrąžinti (nusišypsant jai ar prašant jos paimti ant rankų), po to vėl buvo žaidžiama, tyrinėjama. Toks vaiko elgesys rodo saugų prieraišumą.*

- 118) **Prierašumo jausmui** formuotis ypač svarbu didelis jautrumas vaiko poreikiams ir sugebėjimas juos patenkinti.
- 119) *Mudu visgi jusdavome **kits kitam** kažkokį **prierašumą**. Šiaip ar taip, jis buvo mano tėvas...*
- 120) *Ten ji trejetą metų studijavo specialybės subtilumus, daug ko, kaip pati sako, išmoko, tačiau ypatingo **prierašumo** šiam savo gyvenimo **etapui** **nejaučia**.*
- 121) *Neabejoju, kad ji bent po kartą girdėjo absoliuti dauguma lietuvių, nes žinia-sklaida jautė, o dar ir šiandien **tebejaučia** ypatingą **prierašumą šiai temai**.*
- 122) *Apskritai Niliūno kūryboje yra labai stiprus **prierašumo gyvenimui jausmas**, kurio nesunaikina jokios išstinkančios nelaimės ir vargai.*
- 123) *Jo kartos amerikiečiams automobilis reiškė laisvę, greitį, judėjimą ir nugalėtą **prierašumą**. **Namams ir praeičiai**, t. y. bet kokio plauko **tradicijai ir santvarkai**.*
- 124) *Priklausomybę nuo religijos suvokė kaip iliuzinį priklausomybės nuo baudžiančio tėvo įvaizdžio pakaitalą. Psichoanalitiko tikslas – ne stiprinti **paciento prierašumą prie psichoanalitiko**, o jį nutraukti, stiprinant paciento autonomiškumą ir asmenybės brandumą, jos sugebėjimą „stovėti ant savo kojų“.*
- 125) *Medikai narkologai jau seniai ištyrė žmonių fizinį ir psichologinį priklausomumą nuo alkoholio. Psichologinį **prierašumą prie svaigiųjų gėrimų** gydyti itin sunku, o fizinį – galima įveikti.*
- 126) *Kaišiadorių paukštynas vienintelis Baltijos šalyse turėjo išimtinę teisę – apie 80 proc. produkcijos gabeno į Lenkiją. Nežinia kiek būtų trukęs **lenkų prierašumas** (plg. įprotis valgyti) mūsiškei **vištai**, jeigu direktorius Kęstutis Bartkevičius tebutų galvojęs vien apie paukštyno, o ne apie šalies poreikius.*
- 127) *Įkūrėjos mirė – vienuolyno sudėtis keitėsi – o sesuo Beatričė tebegyveno šeimoje, pasišventusioje maldai. **Jos prierašumas seserims** buvo ramus ir paprastas.*
- 128) *Ir kerštaujama pirmiausiai sau už tą mazochistinį **prierašumą prie tų**, kas skaudino, griovė, naikino...*
- 129) *Grupės brandumo stadijoje grupės dalyviai išgyvena **prierašumo prie grupės jausmus**, sukuria artimus emocinius ryšius su kitais nariais, tačiau išlaiko autonomiją, įsisąmonina savo skirtybės nuo kitų grupės narių.*

DLKT pavyzdžiai rodo, kad daiktavardžio prierašumas subjekto aktantas atitinka percipientą, o dvejopai reiškiamas netiesioginis objektas – kontentyvą (žr. 130). Pagal 111 pavyzdžio analogiją matyti, kad 131 pavyzdyje subjekto aktantas atitinka pacientą, o netiesioginis objektas – kontentyvą.

130) *Sutelkti ir išlaikyti sau dėmesį padeda dar viena savybė: įtaigumas ir savitaiga, didelis **prierašumas prie to**, kas pageidautina.*

131) *Mano galva, kultūros **istorijos prierašumas** marksistinei **tradicijai** yra kiek kitoks, bet pastaroji savybė akivaizdi ir piletinės, ir kultūros istorijos atveju.*

7. APIBENDRINIMAS IR IŠVADOS

Išnagrinėti 600 DLKT pavyzdžių su skirtingomis *prieraišus*, *prieraišumas* formomis rodo, kad / kaip jų sematiniam ir sintaksiniam valentingumui įtaką daro predikatų (*pri(si)rišti*, *atsiduoti*, *prieplaikus*, *lipšnus*, *draugiškas* ir kt.) iš leksinio semantinio lauko semantika ir gramatika. Per sinonimišką *prieplaikus* ‘lipšnus, draugiškas’ į netiesioginio *prieraišus*, *prieraišumas* objekto raišką „atkeliauja“ prielinksnio su konstrukcija. Toks fakultatyviojo aktanto žymėjimas (vok. *markierung*) pasirenkamas, kai kalbama apie artimą dviejų gyvų būtynių (ppr. žmonių) santykį (*Šeimoje tėvai išmokyti saugaus prierašumo su vaiku*?²²). Tada, kai dvivalentis *prieraišus* vartojamas ‘lipšnus, draugiškas’ reikšme, jo sintaksiniai aktantai pasakomi subjekto vardininku (arba kitu derinamuoju linksniu) ir netiesioginio objekto naudininku arba prielinksnio su konstrukcija; semantinis valentingumas – [Pcp, B].

Netiesioginio objekto su *prieraišus* ‘greitai, lengvai prisirišantis; atsidavęs’, *prieraišumas* formomis raiška naudininku ir prielinksnio *prie* konstrukcija paprastai yra variantiška. DLKT pavyzdžiai rodo kelis variantiškai žymimo *prieraišus*, *prieraišumas* semantinio valentingumo derinius. Tais atvejais, kai tarpusavyje dera subjekto percipientas su netiesioginio objekto beneficentu, situacijoje, pasakomoje predikatais *prieraišus*, *prieraišumas*, aktualizuojamas artimas emocinis dviejų gyvų būtybių santykis. Kai situacijoje kalbama apie asmens nusiteikimą dalyko atžvilgiu, subjekto percipientas dera su netiesioginio objekto kontentyvu. Patientinio subjekto ir kontentyvą atitinkančio netiesioginio objekto dermė matyti, kai svarbu *prieraišumas* kaip tam tikras įprotis, priklausomybė.

Tais atvejais, kai netiesioginis *prieraišumas* objektas pasakomas negyvą daiktą reiškiančiu žodžiu, esama akivaizdaus polinkio nepaisyti normos – vietoj prielinksnio *prie* konstrukcijos vartojamas naudininkas.

Paprastai predikatais *prieraišus*, *prieraišumas* aktualizuojamas emocinis aspektas (*Režisierė filmu kreipiasi į gana subtilius jausmus – prisiminimus, prierašumą miesto sielai, ji kuria filmą apie niekus, iš kurių viskas susideda* (DLKT)). Kontekstuose atpažįstamas iš pamatinio *pri(si)rišti* semantikos ir gramatikos atėjęs žmogaus kaip būsenos turėtojo, patiento, savęs pririšimas prie ko daiktiško.

²² Cituojama iš: <https://www.bernardinai.lt/2014-07-04-diskusija-apie-globa-kokia-aplinka-palan-kiausia-augti-vaikui-ii/>.

ŠALTINIAI

- BLKŽe – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*, vyr. red. D. Liutkevičienė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013–2022. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/bendrinės-lietuvių-kalbos-zodynas/>.
- DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/>.
- DLKŽe – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 8-as patais. ir papild. leidimas, vyr. red. St. Keinys, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2021. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/dabartinės-lietuvių-kalbos-zodynas/>.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas 1–20 (1941–2002)*, red. kolegija G. Naktinienė, J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, vyr. red. G. Naktinienė, e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija 2018). Prieiga internete: <https://ekalba.lt/lietuvių-kalbos-zodynas/>.
- SŽe – Lyberis Antanas 2002: *Lietuvių kalbos sinonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas; e. variantas 2015. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/sinonimų-zodynas/>.
- SisŽe – Paulauskas Jonas 1987: *Sisteminis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas; e. variantas 2015. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/sisteminis-lietuvių-kalbos-zodynas/peržiura>.

LITERATŪRA

- Drukteinis Albinas 2009: Semantinės sakinių struktūros su sinkretinės reikšmės predikatais. – *Res humanitariae* 6, 24–41.
- Miliūnaitė Rita 2022: *Įvairuojantys ir nauji lietuvių kalbos reiškiniai XXI a. pradžioje: sistematika ir pokyčių kryptys*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. DOI: doi.org/10.35321/e-pub.42.lietuvių-kalbos-pokyciai.
- Semėnienė Loreta 2003: Būdvardžių derinimas. – *Sintaksinių ryšių tyrimai. Lietuvių kalbos gramatikos darbai* 1, red. A. Holvoet, A. Judžentis, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 37–66.
- Sližienė Nijolė 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 1, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Sližienė Nijolė 1998: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas* 2(1), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Šukys Jonas 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.

Vaičiulytė-Semėnienė Loreta 2001: *Lietuvių kalbos būdvardžių valentingumas*: daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vaičiulytė-Semėnienė Loreta 2020: Daiktavardžiai *atitiktis*, *atitikimas* administracinėje kalboje. – *Bendrinė kalba* 93, 1–35. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/bendrinekalba/article/view/2059>.

Valency of the Adjective *prieraišus* and the Noun *prieraišumas* in Contemporary Lithuanian (Written) Language

SUMMARY

The analysis of 600 examples with different forms of *prieraišus* and *prieraišumas* drawn from the Corpus of Contemporary Lithuanian Language reveals that their semantic and syntactic valency is influenced by the semantics and grammar of the predicates from the lexical semantic field (*pri(si)rišti*, *atsiduoti*, *prieplaikus*, *lipšnus*, *draugiškas*, etc.).

The construction of the preposition *su* has entered the expression of the indirect object of *prieraišus* and *prieraišumas* through the synonymous adjective *prieplaikus* ‘affectionate, friendly’. Such marking (Ger. *markierung*) of a facultative actant is chosen when a close relationship of two living beings (usually people) is meant. In cases where bivalent *prieraišus* is used in the sense ‘affectionate, friendly’, its syntactic actants are expressed in the nominative of the subject (or another case in agreement) and the dative of the indirect object or the construction of the preposition *su*; the subject percipient is in agreement with the indirect object beneficiary.

The expression of the indirect object with the forms of *prieraišus* ‘one who gets attached fast and easily; devoted’ and *prieraišumas* in the dative case and the construction of the preposition *prie* is usually variable. Several combinations of semantic valency of variably marked *prieraišus* and *prieraišumas* are possible. In cases where the subject percipient is in agreement with the indirect object beneficiary, the situation expressed by the predicates *prieraišus* and *prieraišumas* conveys a close emotional relationship of two living beings. Where the situation is concerned with the person’s disposition towards something, the subject percipient is in agreement with the indirect object contentive. The agreement of the patient subject and the indirect object corresponding to the contentive can be seen where attachment is highlighted as a certain habit and dependency.

In cases where the indirect object of *prieraišumas* is expressed in the word denoting an inanimate thing, there is a clear tendency to disregard the established norm – the construction of the preposition *prie* is replaced by the dative case.

The predicates *prieraišus* and *prieraišumas* usually convey an emotional aspect. The attachment of a person as the conveyor of a certain state, the so called patient, to something tangible, which comes from the semantics and grammar of the base verb *pri(si)rišti* can be recognized through contexts.

Įteikta 2023 m. gegužės 8 d.

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius, Lietuva

loreta.semeniene@lki.lt